

Adil Fazil oğlu Sadıxov
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
e-mail: ilgarsu@mail.ru

MƏDƏNİYYƏTLƏRARASI ÜNSİYYƏTİN VACİBLİYİ

Xülasə: Mədəniyyətlərarası ünsiyyətlər, münasibətlər multikulturalizm dəyərləri, tolerantlıq və insan hüquqlarından kənarında izah edilə bilməz. Multikulturalizm mədəniyyətlərarası ünsiyyətin təmali olmaqla müxtəlif mədəniyyətlərə malik millətlərin, xalqların sülh şəraitində birgə yaşayışlarının təminatıdır. Mədəniyyətlərarası ünsiyyətlərdə müxtəlif psixoloji amillərin və ziddiyyətlərin aradan qaldırılması həmin problemin daha dərinədən öyrənilməsinə ehtiyac yaradır.

Açar sözlər: mədəniyyət, ünsiyyət, multikulturalizm, tolerantlıq, insan, fəaliyyət, cəmiyyət.

Mədəniyyət cəmiyyətin və insanın inkişafının tarixən müəyyən səviyyəsidir. Mədəniyyət fenomeni insanların və xalqların ünsiyyətinə, xilasına, inkişafına və çiçəklənməsinə aparan yeganə doğru yoldur. Çünki dərin mənəviyyətli və yüksək təfəkkürə, biliyə və mədəniyyətə malik olan insan hər bir ölkənin əsas milli sərvətidir.

Mədəniyyətlərarası münasibətlər, ünsiyyətlər müxtəlif alimlər tərəfindən həm Şərqdə, həm də Qərbdə bir çox səviyyədə araşdırılmışdır. Xüsusən bu problemin ayrı-ayrı tərəfləri Şərqdə Əl-Qəzali, Biruni, Əl Fərabı, xüsusən də ibn Xəldun tərəfindən Şərq xalqlarının milli adət və ənənələri baxımından araşdırılmışdır. Nisbətən müasir dövrdə isə tanınmış A.Toynbi, O.Şpenqler, A.Tokvill, F.Brodel, Bertels və b. bu mövzunu araşdırmışlar.

Müasir cəmiyyətlərdə ünsiyyət min illər boyu formalaşan, inkişaf nəticəsində mədəniyyətin müstəqil sosial institutlarına çevrilmiş sahələrdən ibarətdir. Bu sistemin sosial tərəqqini və rifahı təmin edən aparıcı sosial institutları təhsil, tərbiyə, elm və texnologiyadır. Eyni zamanda mədəniyyətin ən böyük üstünlüyü ondan ibarətdir ki, zaman və vaxt keçməsinə baxmayaraq, mədəniyyətin əsas strukturu və dəyərləri öz qiymətini itirmir, tələf olmur, məhv olmur. Mədəni varislik yeni-yeni ölkələr, insanlar və nəsillər tərəfindən istifadə olunur, zənginləşir və daha da inkişaf edir.

Qeyd olunmalıdır ki, insanın, cəmiyyətin və bəşəriyyətin gələcəyə əsl yol və ümidləri yalnız mədəniyyətlərarası ünsiyyətdən, münasibətlərdən, yüksək mədəniyyətdən, təhsil və savaddan, insanpərvərlikdən keçir. Həmçinin mədəniyyət böyük ölçüyə malik olaraq insanın ayrı-ayrı tərəflərini və xarakter xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə imkan yaradır, insan cəmiyyətin və bəşəriyyətin gələcəyinə yol açır.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətlər, münasibətlər: multikulturalizm dəyərləri, tolerantlıq və insan hüquqlarından kənarında izah edilə bilməz. Multikulturalizm və tolerantlıq fəlsəfəsinin əsas cəhətlərindən biri də odur ki, bu kontekstdə mədəniyyət kateqoriyası daha önə keçərək, milli münasibətlərin əsas amilinə çevrilir. Mədəni inkişaf hər bir xalqı öz keçmişinə və gələcəyinə bağlamaqla ətrafdakı mədəni müxtəlifliyin də dərk oluna bilməsi üçün zəmin yaradan şəraitdir. Mədəni müxtəliflik ümumilikdə cəmiyyətin sosial həyatında əhəmiyyətli rol oynayır. Müasir qloballaşan dünyada bu gün multikulturalizm daha da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin bu heç də hər hansı bir xalqın öz milliliyinə, adət-ənənələrinə, mentallığına, milli genliyinə qarşı çıxması demək deyildir. Yəni öz mədəni dəyərlərinə sadıq qalmaqla yanaşı, digər mədəniyyətlərə və dinlərə də hörmət və dözümlülük göstərməyi ifadə edir. Multikulturalizm siyasəti müxtəlif mədəniyyətlərə hörmətlə yanaşma metodu olmaqla bərabər, özündə həm də humanizm və tolerantlıq prinsiplərini ehtiva edir. Mədəni plüralizm cəmiyyəti təşkil edən ayrı-ayrı qrupların harmonik qarşılıqlı fəaliyyətini tənzimləyir, müəyyən ərazidə məskunlaşan xalqların aşağı və ya asılı kimi kateqoriyalara bölünməsinin qarşısını alır.

Müasir dövrdə mədəni-sosial fəaliyyət multikulturalizmin dayanıqlı inkişafı üçün mühüm faktordur. Bu proseslər xüsusilə XX əsrin sonlarından etibarən inkişaf etməyə başlamışdır. Bugünkü postindustrial tərəqqi dövründə dünya dövlətləri arasındakı mədəni, siyasi, iqtisadi əlaqələrin möhkəmlənməsi vahid inkişaf modelinin axtarışına gətirib çıxarmışdır. Bu proseslər də öz növbəsində beynəlxalq təhlükəsizliyi nizamlayan sistemlərin öz daxilindəki müxtəlif milli cəmiyyətlərin adaptasiya olmaları üçün vacibdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, mədəniyyət kontekstində multikulturalizm özü də qlobal, mühüm, əhəmiyyətli məsələdir. Multikulturalizm mədəniyyətlərarası ünsiyyətin, münasibətin təməli olmaqla, müxtəlif mədəniyyətlərə malik millətlərin, xalqların sülh şəraitində birgə yaşayışlarının təminatıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, qloballaşma şəraitində Azərbaycan mədəniyyəti başqa ölkələrin mədəniyyətləri ilə əlaqə saxlamaqla yanaşı mübarizliyi, mənəvi qüv-

vələrin öz kökünə və bəşəri dəyərlərə daha möhkəm bağlanması ilə səciyyələnir. Müstəqil dövlət kimi Azərbaycanın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri mədəniyyətin inkişaf etdirilməsi problemi oldu. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin mədəniyyət və incəsənət sahəsində apardığı məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan dünya mədəniyyətinin tərkib hissəsinə çevrildi. Azərbaycan 1992-ci il iyunun 3-də BMT-nin Təhsil, Elm və Mədəniyyət məsələləri üzrə təşkilatı olan YUNESKO-ya, az sonra İslam Konfransı Təşkilatı yanında İslam Ölkələri Elm, Mədəniyyət və Təhsil Təşkilatına – İSESKO-ya üzv qəbul edildi. 1993-cü il dekabrın 6-da isə Azərbaycan YUNESKO-nun “Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında” 1972-ci il 16 noyabr tarixli konvensiyasına qoşuldu.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq təşkilatı olan Türksöyün yaradıcılarından biri oldu. 1993-cü il iyulun 12-də Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Kıbrıs, Türkmənistan, Türkiyə və Özbəkistan respublikalarının mədəniyyət nazirləri 8 maddədən ibarət “Türksöyün strukturu və fəaliyyət prinsipləri haqqında” müqaviləni imzaladılar. Təşkilatın məqsədi türk xalqları və ölkələri arasında mədəni əlaqələri genişləndirmək, xalqların mədəniyyət və incəsənətini qorumaq, dirçəltmək və inkişaf etdirmək idi. Azərbaycan, Türkiyə, Türkmənistan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan dövlət başçılarının birinci toplantısı 1992-ci il oktyabrın 30-31-də İstanbulda keçirildi. Görüş nəticəsində bəyannamə imzalandı. Türk dövlət başçılarının ikinci toplantısı isə 1994-cü ilin oktyabrında İstanbulda keçirildi. Görüşün sonunda İstanbul bəyannaməsi qəbul olundu. Bəyannamədə göstərildi ki, ölkələr beynəlxalq birlik tərəfindən qəbul olunmuş normalara hörmət və əməl edirlər, BMT və ATƏT prinsiplərinə sadıqdırlar, xalqlar arasında dil, tarix, mədəniyyət sahəsində əlaqələri inkişaf etdirməyi zəruri sayırlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, mədəniyyətlərarası ünsiyyətlərdə, münasibətlərdə müxtəlif psixoloji amillərin və ziddiyyətlərin aradan qaldırılması həmin problemin daha dərinədən öyrənilməsinə ehtiyac yaratdı. Belə bir zəruriyyət yeni elm sahəsinin - “Mədəniyyətlərarası ünsiyyət” (ingiliscə “Cross-cultural communication”) elminin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Onun əsas məqsədi də müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrində ünsiyyət vərdisləri və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsidir.

Müstəqil fənn kimi “Mədəniyyətlərarası ünsiyyət” ABŞ-da yaranmış və Amerika diplomatlarının, siyasətçilərinin, biznesmenlərinin praktik maraqlarından irəli gələrək inkişaf etmişdir. Ancaq belə yanaşma qürur hissi güclü olan bir çox xırda millət və xalqlar tərəfindən qəbul edilməz idi. Buna görə də bir çox dövlətlər və xalqlar dünyada gedən mədəni dəyişiklikləri, mədəniyyətlərin qloballaşmasını

qəti qəbul etmək istəmirlər. Onlar mədəni baryerlərin, mədəni sərhədlərin aradan qaldırılması, mədəni mübadilənin genişlənməsinə qarşı müxtəlif qadağalar, məhdudluqlar qoyur, öz mədəni özünəməxsusluğunu, milli fəxarət hissini hipertrofik formada nümayiş etdirməyə can atırlar. Mədəni qloballaşmaya müqavimət – digər mədəniyyətlərin nailiyyətlərindən imtinadan tutmuş onların yayılmasına və mənimlənməsinə qarşı fəal müqavimətə qədər müxtəlif formalarda özünü göstərir. Bu isə, öz növbəsində, etnik milli münaqişələrin, ekstremist hərəkətlərin, qatı millətçi əhval-ruhiyyənin, fundamental dini cərəyanların yaranmasına səbəb olur.

Qərb və Şərq mədəniyyətlərarası münasibətlərin inteqrasiya perspektivi və həmin məsələ ilə bağlı müxtəlif yanaşmaların mövcudluğu problemin nə qədər çətin və mürəkkəb olduğunu aydın şəkildə bildirir. Müasir dövrdə mədəni milli münasibətlərdə təhlükəli meyillərdən olan və sivilizasiyanın mahiyyəti ilə daban-dabana zidd olan davakar millətçilik və təcavüzkar separatizm təzahürləri xüsusilə qorxulu hal almışdır. Sosializm dövründə geniş inkişaf tapmış davakar kosmopolitizm, beynəlmilətçilik adı altında milli özünəməxsusluğun boğulması bir ifrat mövqe idisə, milli münasibətlərin emansipasiyası ilə bağlı qatı millətçiliyin oyanması yeni ifrat mövqedir. Başqa xalqlara qarşı şovinist, millətçi, eqoist münasibətlər, özgə torpaqlarının həyasızcasına zəbt edilməsi, keçmiş dövrlərdən indiyə qədər müxtəlif xalqlar və millət arasında qarşılıqlı nifrət, düşmənçilik və münaqişələr bu xalqlara saysız-hesabsız zərər və izzətlər gətirməklə bərabər, bütün dünyada inkişafa, sabitliyə mənfi təsir göstərmişdir. Bu mənada müxtəlif tarixi dövrlərdə zaman-zaman erməni daşnaklarının, vəhşilərinin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi qanlı cinayətləri, faciələri heç vaxt unutmaq və onlarla barışmaq olmaz. Erməni millətçilərindən fərqli olaraq, Azərbaycan xalqı həmişə öz tolerantlığı ilə seçilmişdir. Azərbaycan əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərin, etnik qrupların və dinlərin nümayəndələrinin birgə təmasda olduğu, yaşayıb-yaratdığı bir məkandır. Azərbaycan həmişə dini dözümlülüyü ilə fərqlənən və müxtəlif xalqların birgə yaşadığı ölkə olmuşdur.

2019-cu il mayın 2-də Bakıda “Ayrı-seçkilik, qeyri-bərabərlik və zorakı münaqişəyə qarşı fəaliyyət naminə dialoq quraq” şüarı altında V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu keçirildi. Həmin forumda məzmunlu məruzə ilə çıxış edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev yuxarıda adı çəkilən bir çox vacib məsələlərə toxundu. Azərbaycandan danışan hörmətli Prezident bir daha bildirdi: “Bizim tariximiz mədəni müxtəliflik tarixidir və bu gün həmin tarixi irs əsasında Azərbaycan dünyaya mədəniyyətlərarası dialoqun ölkələri yaxınlaşdırmağın, müxtəlif mədəniyyət və sivilizasiya nümayəndələri arasında yeni körpülərin qurulmasının yeganə yol olduğunu nümayiş etdirir.

Multikulturalizm bizim üçün həyat tərzidir. Bu söz nisbətən yeni olsa da, biz həmin ab-havadə əsrlər boyu yaşamışıq. 2016-cı ilin Azərbaycanda “Multikulturalizm ili” elan olunması onu sübut edir ki, biz dünyanın diqqətini bu mühüm ideyaya cəlb etmək istəyirik. 2017-ci il isə “İslam həmrəyliyi ili” elan edilib. Bu da bizim tarixi irsimizi, kökümüzü və dünyaya açıq olduğumuzu nümayiş etdirən, rəmzi mənə daşıyan addım idi. Hesab edirəm ki, bu meyllər dünyada üstünlük təşkil etsə, dünyada təhlükəsizlik, proqnozlaşdırılabilmə və sülh bərqərar olar.

Bizim üçün multikulturalizm həm də siyasətimizin mühüm elementlərindəndir. Azərbaycanda multikulturalizm üzrə beynəlxalq mərkəz yaradılıb. Biz bu dəyərləri təşviq edirik və multikulturalizmin böyük gələcəyinin olduğunu nümayiş etdiririk. Bilirik ki, bu mövzu ilə bağlı müxtəlif fikirlər var. Ancaq hesab edirəm ki, bizim forum və bu mövzuda Azərbaycanda və dünyanın digər yerlərində təşkil olunan çoxsaylı beynəlxalq tədbirlər multikulturalizm dəyərlərinin təşviqi ilə bağlı səylər göstərdiyimizi aydın nümayiş etdirir.”

Bakıda keçirilən Forum və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin nitqi böyük əks-sədaya səbəb oldu. Forum Azərbaycan hökumətinin təşkilatçılığı, YUNESKO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Dünya Turizm Təşkilatı, Avropa Şurası və İSESKO-nun tərəfdaşlığı ilə keçirildi. Tədbirdə 100-dən çox ölkənin və 30-dan çox beynəlxalq təşkilatın yüksək səviyyəli rəsmiləri iştirak etmişdi.

Ümumiyyətlə, mədəniyyətlərarası münasibətlərin fəlsəfəsi insan amili ilə məntiqi bağlılığa malikdir. Ətraf aləmdə baş verən istənilən hadisə insan tərəfindən qəbul edilmək üçün onun şüurunun süzgəcindən keçir. İnsan şüurunda baş verən dəyişikliklər ilk növbədə onun həyatının məqsədi və dəyərləri ilə əlaqəlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, insan və mədəniyyət daima bir-biri ilə möhkəm surətdə bağlıdır.

Xalqlar arasında mədəni ünsiyyətin, əlaqələrin genişlənməsinin, mədəniyyətlərin yaxınlaşmasının əsas vasitələrindən biri beynəlxalq və milli səviyyədə mədəni hüquqların daha möhkəm təmin olunmasıdır. Hamı tərəfindən qəbul edilmiş mədəni hüquq normalarının təmin edilməsi və müdafiəsi hazırda beynəlxalq birliyin əsas vəzifələrindən birinə çevrilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əliyev, İ. “Ayrı-seçkilik, qeyri-bərabərlik və zorakı münaqişəyə qarşı fəaliyyət naminə dialoq qurmaq” şüarı altında V Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumunda nitqi. // “Azərbaycan”, 3 may 2019-cu il

2. Xəlilov, S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı: “Adiloğlu”, - 2009
3. Rüstəmov, Y. Sivilizasiyaların qarşılıqlı münasibəti. Bakı: Səda, - 2007
4. Heydərov, N. Mədəniyyət və məənviyyat münəqışələrinin həlli. Bakı: -2015
5. Abbasov, N. Mədəniyyət siyasəti və məənvi dəyərlər. Bakı: - 2009

Адилъ Fazil ođlu Садыхов

НЕОБХОДИМОСТЬ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕНИЙ

Резюме: В статье говорится, что межнациональные общения, отношения не могут быть объяснены вне мультикультуральных ценностей, толерантности и прав человека. Мультикультурализм как основа межнациональных общений является гарантом мирного сосуществования носителей различных культур, наций и народов. Межнациональное общение создает потребность в глубоком изучении проблем психологических факторов и преодоления противоречий.

Ключевые слова: культура, общение, мультикультурализм, толерантность, человек, деятельность, общество.

Adil Fazil oghlu Sadixov

THE NECESSITY IN INTERETHNIC COMMUNICATIONS

Summary: It is stated in this article that the interethnic communications, relations cannot be explained without multicultural values, tolerance and human rights. The multiculturalism as basis of interethnic communications is the guarantor in peaceful coexistence of bearers of different cultures, nations and folks. The interethnic communication creates a need for in-depth study of problems related to psychological factors and overcoming contradictions.

Key words: culture, communication, multiculturalism, tolerance, human being, activity, society.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.02.2022

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Sədaqət Əliyeva